

Jasminka Najcer Sabljak
(*Muzej likovnih umjetnosti, Osijek*)

TRAGOM KOLEKCIJE KNEZA LIVIJA ODESCALCHIJA – OD RIMA DO ILOKA I ZAGREBA

UDK 7.074 Odelscalchi, L.
Izvorni znanstveni rad
Primitljeno: 11. 5. 2015.

Knez Livije Odelscalchi nećak je pape Inocenta XI., a poznat je kao mecenar, kolekcionar i ljubitelj umjetnosti koji je u Rimu, krajem 16. i početkom 17. stoljeća, posjedovao jednu od najvrjednijih umjetničkih zbirki. Jedan od uzora za stvaranje kolekcije bila mu je čuvena zbirka kraljice Kristine Švedske, čiji su dijelovi završili u Livijevu posjedu nakon njezine smrti. Sjedište njegove zbirke bio je prostor palače na Trgu svetih apostola u Rimu, koja je i danas u posjedu njegovih nasljednika. Dijelovi te zbirke su tijekom stoljeća završili u poznatim svjetskim muzejima, a neka su djela prenesena u iločki dvorac, sjedište srijemskog posjeda obitelji Odelscalchi. Nakon Drugog svjetskog rata iz dvorca je nestao velik broj umjetnina, ali jedan je mali dio umjetničkog blaga sačuvan do danas. Među njima se ističe stropni tondo *Stvaranje anđela* autora Lazzara Baldija te Livijeva portretna bista, rad kipara Pierre-Étienna Monnota. Zahvaljujući angažmanu biskupa Josipa Jurja Strossmayera, iz Livijeve kolekcije u Zagrebu su završila i dva velika platna pripisana slikaru Carlu Maratti. Tako su djela iz čuvene kolekcije Livija Odelscalchija obogatila hrvatsku kulturnu baštinu direktnim prijenosom vrhunskih ostvarenja rimske barokne umjetnosti.

Ključne riječi: Livije Odelscalchi, umjetnička zbirka, Rim, Ilok.*

Srijemski posjed obitelji Odelscalchi

Kneževska obitelj Odelscalchi ubraja se u najuglednije talijanske plemićke obitelji, iz nje potječe niz crkvenih velikodostojnika i jedan poglavar Katoličke crkve. Obitelj se dijeli na nekoliko grana (*papinska, Fino, Cassano, Borgovico, Alzate, Carnasino*). Najznačajnija je prošlost *papinske* grane, u kojoj je rođen Benedikt Odelscalchi (Como, 1611. – Rim, 1689.), biskup Novare,

* Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom br. 4153 „Croatia and Central Europe: Art and Politics in the Late Modern Period (1780-1945)“.

kardinal, a od 1676. papa Inocent XI.¹ Obitelj Odescalchi započela je svoj društveni uspon baveći se poduzetništvom i bankarstvom u Comu (Lombardija), a kasnije je djelovanje proširila cijelom Italijom i Europom. Participirala je u stvaranju srednjoeuropske povijesne karte u trenutku obrane Beča, odnosno Svetog Rimskog Carstva i katoličanstva od Osmanlija tijekom Velikog bečkog rata (1683. – 1699.). Zbog pomoći pružene Habsburškoj Monarhiji, članovi papine obitelji nagrađeni su kneževskom titulom i velikim vlastelinstvom u pograničnom području s Osmanlijskim Carstvom, danas prostor koji dijele Republika Hrvatska i Republika Srbija. Car Leopold prodao je (zapravo darovao) 1697. godine Liviju Odescalchiju (Como, 1658. – Rim, 1713.), sinu papina brata Karla, srijemsko vojvodstvo (prostor između Dunava i Save, izuzev Petrovaradina, Zemuna i Slankamena) kao naknadu za posuđeni iznos od više od 330.000 dukata. Taj mu je novac 1683. godine papa Inocent XI. posudio za vođenje rata, a Leopold nije bio u mogućnosti vratiti ga.²

Na Livijevu odluku o kupnji srijemskog posjeda vjerojatno je pozitivno utjecalo mišljenje njegova poznanika, znamenitog geografa, prirodoslovca i historiografa Luigija Ferdinanda grofa Marsilija (1658. – 1730.), koji je ovaj kraj upoznao na svojim putovanjima. U Livijevim očima važna je zasigurno bila ne samo vrijednost posjeda nego i činjenica da je ovo kraj iz kojeg potječu neki rimski carevi, nekoć vrlo značajan dio Rimskoga Carstva s centrom u Sirmiju (lat. *Colonia Flavia Sirmium*, na području današnje Srijemske Mitrovice), središte provincije *Pannonie secunde*, jedan od četiri glavna grada carstva i značajna antička biskupija.³

Livijevu preuzimanju Srijema oštro su se suprotstavili hrvatski staleži i srijemski biskup Franjo Jany.⁴ Dobivenim velikim povlasticama Odescalchijev je posjed bio izvan dosega zakona Trojedne Kraljevine, a car je Livija imenovao i naslovnim velikim županom (bivše srednjovjekovne) Srijemske županije. Livijeva namjera da svoje vojvodstvo organizira i u političko-upravnom smislu nije uspjela jer je velik dio posjeda ostao vezan u upravnim, sudskim i vojnim pitanjima uz Dvorski ratni savjet (*Hofkriegsrat*) u Beču, kao pogranično područje s Osmanlijskim Carstvom. Već početkom 18. stoljeća potpali su veliki dijelovi Livijeva srijemskog posjeda pod Vojnu krajinu (Petrovaradinska pukovnija), tako da je od darovanog vojvodstva ostao veleposjed s 36 naseljenih mjesta, sličan susjednim slavonskim vlastelinstvima. Osnivanjem

¹ U radu će se imena članova obitelji Odescalchi navoditi u kroatiziranom obliku.

² U literaturi se spominje nekoliko različitih iznosa u toj kupoprodaji, a najvjerojatnije je bila riječ o 336 000 forinti. Darko Vitek, "Razilaženja oko pripadnosti Srijema: bečki Dvor, Hrvatski Sabor i biskup Franjo Jany", *Povijesni prilozi*, 25 (2003.), 166 – 167.

³ Hrvoje Vulić, "Rana antika" u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, katalog izložbe, sv. 1, gl. ur. Božo Biškupić, Galerija Klovićevi dvori, (Zagreb, 2009.), 119 – 121.

⁴ Vitek, "Razilaženja", 163 – 174.

Županije srijemske 1745. godine sa središtem u Vukovaru, iločko je vlastelinstvo ušlo u sastav te županije.

Iločki će vlastelini, poput ostalih predstavnika slavonskih aristokratskih obitelji, zastupati svoje interese uglavnom u magnatskom domu ugarskog parlamenta, a svojim imanjem upravljati preko drugih osoba, tzv. upravitelja. Nakon Livija Odescalchija (koji vjerojatno nikada nije boravio u Iloku) na istok Hrvatske samo su povremeno dolazili, sa svojih talijanskih posjeda, njegovi nasljednici. Posjedom je upravljala obitelj Erba-Odescalchi, odnosno adoptivni sin Livija Odescalchija Baltazar Erba-Odescalchi (1683. – 1746.) i njegovi nasljednici. Obitelj Erba-Odescalchi i danas nominalno nosi titulu vojvoda Srijema, a svojim su djelovanjem na ovim prostorima u razdoblju od gotovo 250 godina (sve do Drugog svjetskog rata) ostavili dubok pečat u kulturnoj i gospodarskoj (npr. vinogradarstvo, vinarstvo, konjogojstvo) povijesti ne samo Srijema, nego i Hrvatske u cjelini.

Knez Livije Odescalchi – istaknuta osoba rimske aristokracije

Uz papu Inocenta XI. najznačajnija je osoba papinske grane Livije Odescalchi, sin papina brata Karla.⁵ Nakon Karlove smrti 1673. budući je papa (tada još kardinal) preuzeo starateljstvo nad Livijem. Nakon završetka školovanja Livije se 1674. preselio u Rim, gdje je studirao filozofiju na *Collegio Romano*. Livije je u vrijeme pontifikata Inocenta XI. živio u iznajmljenoj palači pokraj crkve *Santa Caterina dei Funari*, a tek je potkraj stoljeća prešao u palaču na Trgu svetih apostola.⁶ Taj će prostor do danas ostati u rukama njegovih nasljednika, a s vremenom će udomiti iznimno vrijednu zbirku umjetnina. Palaču je u cijelom njezinu opsegu kupio tek njegov nasljednik, Livije II. Odescalchi (1748.). Prema bivšem i novom vlasniku, nazvana je palačom *Chigi-Odescalchi*.⁷

Nakon što je Benedikt bio imenovan za papu Inocenta XI. (1676. godine), započeo je i uspon njegova nećaka Livija. Iste je godine Livije dobio *patricijat* Venecije, a potom titule i posjede grofa od Montiana i markiza od Roncofredda. Godine 1678. Inocent XI. kupio je vojvodstvo Ceri i imenovao

⁵ Biobibliografija Livija Odescalchija je opsežna, a u tekstu su najviše korišteni podaci iz knjige: Sandra Costa, *Dans l'intimité d'un collectionneur: Livio Odescalchi et le faste baroque*, Collection Archéologie et histoire de l'art, (Paris, 2009.)

⁶ To je jedna od najznačajnijih rimskih palača baroknoga razdoblja, njezina rekonstrukcija povjerena je arhitektu Gianu Lorenzu Berniniju. Njegova je intervencija utjecala na kasnije gradnje mnogih palača u Italiji i Europi. Costa, *Dans l'intimité*, 100.

⁷ Palača je iznimno važna i kao mjesto nastanka i čuvanja vrijednog obiteljskog arhiva (*L'Archivio Storico Odescalchi*). Ovaj je arhiv najvažniji izvor za proučavanje podrijetla zbirke umjetnina obitelji Odescalchi. Danas se čuva u *L'Archivio di Stato de Rome*. Costa, *Dans l'intimité*, 413 – 415.

Livija vojvodom od Cerija, no nije mu dodijelio naslov kardinala, kako je to bilo uobičajeno za papine nećake. Španjolski kralj Karlo II. dodijelio je Liviju titulu *španjolski grande I. klase*, a 1686. dobio je Livije Odescalchi od cara Leopolda I. titulu kneza Svetoga Rimskog Carstva. Godine 1689., odmah nakon smrti pape Inocenta XI., a prije početka konklave, Livije je postavio kardinalima svoj zahtjev za položaj kapetana-generala i *gonfaloniera* (stjegonoše) Crkve. Taj mu je zahtjev ispunjen, što mu je omogućilo aktivnu ulogu u organizaciji i osiguranju konklava kod izbora budućih papa, Aleksandra VIII. (od 1689. do 1691.) i Inocenta XII. (od 1691. do 1700.), čiju je blagonaklonost uživao i time poboljšavao svoj društveni status.

Nakon što je naslijedio privatnu imovinu Inocenta XI., Livije je kupio posjede Palo (1693.) te Bracciano i Pisciareello od Flavija Orsinija (1696.), nakon čije je smrti preuzeo i titulu *vojvode od Bracciana*. Godine 1697. imenovao ga je car Leopold I. *vojvodom Srijema* s titulom *Altesse Serenissime ducale*, uobičajenom u naslovljavanju vladarskih osoba, što je izazvalo zavist visoke rimske aristokracije. Godinu dana kasnije stekao je i pravo da adoptira nasljednika. Livijeve su političke ambicije kulminirale kandidaturom za poljskoga kralja (1697.).⁸ Niz titula koje je Livije primio okrunilo je odlikovanje Viteza zlatnoga runa, koje je dobio u posljednjoj godini života (1713.).

Iako je Livije imao plemićku titulu i dobre društvene veze, one su se ponajprije odnosile na čvrstu povezanost s aristokracijom Lombardije. To su prije svega bile obitelji Erba (preko očeve sestre Lukrecije) i Borromeo Arese (preko Livijeve sestre Ivane). No, u Rimu se iznova morao dokazivati kao osoba prvorazrednoga društvenog značenja, u čemu mu je, između ostalog, pomoglo kolekcionarstvo. Iako je bio papin nećak, zbog Inocentova otklona od uobičajene politike nepotizma nije bio imenovan kardinalom pa je svoj uspon na društvenoj ljestvici morao graditi na drukčiji način. Stoga se Livijeva istaknuta kolekcionarska djelatnost mora sagledavati i kao nastojanje da se približi najutjecajnijim rimskim društvenim krugovima koji su u članovima novih papinskih obitelji vidjeli skorojeviće čija slava i bogatstvo neizbježno prolaze s prestankom papinstva njihova rođaka.⁹ U tim je aktivnostima nezaobilazan lik Livijeva dugogodišnjeg prijatelja i savjetnika u pitanjima umjetnosti, grofa Francesca Marije della Porte (1635. – 1724.), te kolekcionara baruna Quintiliana Rezzonica (1651. – 1726.), čije obitelji također potječu iz

⁸ Unatoč neuspjeloj kandidaturi, Livije će i dalje održavati veze s Poljskom. Na primjer, u svojoj rimskoj palači pružio je od 1699. do 1702. godine utočište udovici poljskoga kralja, Mariji Kazimiri Sobjeski. Costa, *Dans l'intimité*, 39.

⁹ O odnosu rimskog društva i Vatikana prema umjetnosti toga vremena iscrpnije vidjeti u: Francis Haskell, *Patrons and Painters: A Study in the Relations Between Italian Art and Society in the Age of the Baroque*, Harper & Row Publishers, (New York – Evanston – San Francisco – London, 1971.)

Coma kao i Odescalchi.¹⁰ Pomoću njihovih je veza prema europskim centrima umjetničke produkcije Livije došao do mnogih vrijednih umjetničkih djela, promovirajući jedan tada nov, aktivan način stvaranja umjetničke kolekcije. Livije je koristio poslovne veze svoje obitelji i veze prijateljskih bankarskih i trgovačkih kuća, a nerijetko se oslanjao i na intelektualni potencijal, rasprostranjenost i informiranost članova crkvenih redova, posebice isusovaca i oratorijanaca, stvarajući jednu vrstu mreže za nabavljanje umjetnina od Bruxellesa do Napulja te od Madrida do Krakova.¹¹

Livije kao značajan kolekcionar i mecena

U razdoblju pontifikata pape Inocenta XI. najzanimljivija osoba rimskih društvenih i umjetničkih krugova bila je kraljica Kristina Švedska (Stockholm, 1626. – Pariz, 1689.), vlasnica čuvene umjetničke zbirke.¹² Poznata je po svom prelasku na katoličanstvo i odreknuću od švedske krune (1654.). Naslijedila je bogatu umjetničku zbirku svoga oca koja je stvorena tijekom Tridesetogodišnjeg rata, kada je u Švedsku doneseno opljačkano blago iz Münchena (1632.) i Praga (1648.). Sama je bila iznimno zainteresirana za umjetnost i znanost. Nakon abdikacije preselila se u Rim te je živjela u palači *Riario* (danas palača *Corsini*), gdje je smjestila i svoju čuvenu zbirku. Ona je sadržavala slike, mramorne i brončane skulpture, novčiće i medalje, crteže, tapiserije, geme, uzorke kristala, znanstvene instrumente, rukopise i knjige. Njezin sastav pokazuje da je bila riječ o tipičnoj baroknoj zbirci nastaloj u skladu s tradici-

¹⁰ O Livijevim suradnicima opsežno piše Costa, *Dans l'intimité*. Osobito je zanimljiva povijest bogate bankarske i trgovačke obitelji Rezzonico. Oni potječu iz Coma, a svoje su bogatstvo stekli u Genovi. Dvojici braće, Aureliju i Karlu, car Leopold I. je 1665. godine dodijelio barunat, a Aurelije se preselio u Veneciju. Njegovi sinovi, Gian-Battista, Quintiliano i Abbondio, 1687. godine kupili su *patricijat* Venecije za 100 000 dukata i ubrzo postali jednom od tamošnjih vodećih obitelji. Njihove poduzetničke usluge koristio je i papa Inocent XI. šaljući 1683. godine novac poljskom kralju Janu Sobjeskom za borbu protiv Osmanlija kod Beča. Quintiliano je bio poznati kolekcionar starih venecijanskih majstora, prijatelj i savjetnik Livija Odescalchija, a treći brat, Abbondio, službovao je i kao namjesnik u više gradova Papinske Države. Quintilianov nećak, Carlo Rezzonico (1693. – 1769.), bit će 1758. godine izabran za papu kao Klement XIII. Od osiromašene obitelji Bon kupili su 1752. nedovršenu venecijansku palaču, poznatu kao Casa Rezzonico, na kanalu Grande i dovršili je po nacrtima Baldassarra Longhena. U njoj se danas nalazi *Museo del settecento veneziano*. Costa, *Dans l'intimité*, 74 – 75. O kolekcionarstvu, suradnji i korespondenciji Livija i Q. Rezzonica vidi u: Marco Pizzo, "Livio Odescalchi e i Rezzonico. Documenti su arte e collezionismo alla fine del XVII secolo", *Saggi e memorie di storia dell'arte*, 26 (2003.), 119 – 153.

¹¹ Costa, *Dans l'intimité*, 101 – 109.

¹² Cristina Garbagna (ur.), *Cristina di Svezia: Le collezioni reali*, katalog izložbe, Fondazione Mammo, (Roma, 2003.); Richard Hüttel, Lothar Altringer (ur.), *Zeichenkunst des Barock aus der Sammlung der Königin Christina von Schweden*, katalog izložbe, Reinischen Landesmuseum Bonn, 16. 3. – 11. 6. 2006., Museum der bildenden Künste, Leipzig, 6. 7. – 10. 9. 2006.

jom srednjovjekovnih *kunstammera* (engl. *cabinet of curiosities*) u kojima se sabirao raznovrsni materijal. No djela starih majstora te posebice skulpture koje su smatrane antičkima (dio njih bile su renesansne ili barokne kopije), predstavljali su vrhunac ove zbirke. Kristina ju je oporukom darovala svom prijatelju, kardinalu Deciju Azzolinu, a nakon njegove smrti pripala je kardinalovu nećaku, markizu Pompeu Azzolinu.

Švedska je kraljica s papom Inocentom XI. njegovala prijateljske odnose, što je Liviju omogućilo da još za Kristinina života posjećuje njezin rimski dom i sudjeluje u različitim kazališnim i glazbenim priredbama koje je organizirala. Nakon smrti Kristine Švedske, Livije je nastojao doći barem do nekih djela iz te čuvene zbirke, a pristupio je i književnom društvu *Accademia degli Arcadi* koje su utemeljili Kristinini poklonici. Livije je 1691. godine od markiza Azzolina uspio otkupiti značajan dio Kristinine zbirke (oko 275 slika i skulptura) te ih početkom 1692. prenijeti u iznajmljenu palaču *Chigi* u Rimu.

Iz dostupnih inventara Livijeve palače moguće je rekonstruirati ne samo brojčano stanje kolekcije i njezin sadržaj, nego i način izlaganja umjetnina.¹³ Najznačajniji dio zbirke Livija Odescalchija bila je veća skupina antičkih skulptura (odnosno njihovih kopija) iz nekadašnje Kristinine zbirke, izložena u nekoliko salona u prizemlju palače. Upravo su ta djela donijela najveći uspjeh i ugled Liviju Odescalchiju kao kolekcionar, a posebnu su vrijednost imala zbog činjenice da potječu iz jedne kraljevske kolekcije. Ta je činjenica bila naglašena postavljanjem Livijeve i Kristinine biste (kao pandan portreta) u završnom izložbenom salonu.¹⁴ U postavu je Liviju vjerojatno pomagao francuski kipar djelatan u Rimu Pierre-Étienne Monnot (Orchamps-Vennes, 1657. – Rim, 1733.), koji je radio i na restauriranju skulptura te na izvedbi reljefa na njihovim postamentima, a kasnije će uživati posebnu naklonost te će Livije od njega naručivati brojna djela.¹⁵

Osam umjetnina iz Kristinine zbirke, Livije je intenzivno kolekcionirao i brojna druga djela. U trenutku Livijeve smrti (1713.) na popisu inventara njegove palače bilo je 2.267 predmeta, u što se ubrajaju i djela umjetničkog obrta, no dominiraju umjetnine.¹⁶ Gotovo da nema značajnijeg majstora renesanse i

¹³ Stefanie Walker, "The sculpture gallery of Prince Livio Odescalchi", *Journal of the History of Collections*, 6/2 (1994.), 189–219.

¹⁴ Kristininu bistu radio je Berninijev učenik Giulio Cartari (oko 1655. – Rim, oko 1691.), a Livijevu Pierre-Étienne Monnot. Još jednu Livijevu mramornu bistu, postavljenu u prvome izložbenom salonu (*Galleria longa*), izveo je Francesco Maratti (Padova, 1669.? – Rim, 1719.), a smatra se izgubljenom. Walker, "The sculpture", 193, 197.

¹⁵ Walker, "The sculpture", 197.

¹⁶ Iscrpan popis donosi: *Inventar principe Livio Odescalchi, Roma 1713–1714. The Getty Provenance Index – Databases*, URL: <http://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb> (10. 7. 2014.).

baroka koji nije bio zastupljen u zbirci (npr. Mantegna, Dürer, Michelangelo, Giorgione, Rafael, Tizian, Tintoretto, Brueghel, Veronese, Caravaggio, Guercino, Jordaens, Poussin, Bernini, Van Dyck, Maratta, itd.). U popisu je naznačena i provenijencija umjetnina pa se može točno razlučiti koje su umjetnine otkupljene iz kolekcije Kristine Švedske, a kod brojnih je umjetnina naznačeno da je riječ o kopijama starih majstora. Ove su umjetnine imale gotovo ravnopravan odnos s originalima (u užem smislu riječi) i bile su dio onodobnoga odnosa prema umjetnosti, koji u kopiranju djela starih majstora nije gledao samo mogućnost unaprjeđivanja slikareva rada u tehničkom i reproduktivnom smislu, nego i jedini način da se dosegnu visoki kriteriji ljepote i umjetnosti. Kopije su u tom razdoblju činile velik, ponekad i najveći dio zbirke.¹⁷

Uvidom u djela Livijeve kolekcije može se zaključiti i koja je djela odnosno umjetnike preferirao (npr. Gasparda Dugheta, Crescenzija Onofrija i Salvatora Rosu). Livije je bio blizak s nekolicinom suvremenih rimskih umjetnika. Poseban odnos izgradio je prema članovima Akademije sv. Luke, a nekoliko je autora imalo status *artisti famigli* ili obiteljskih (dvorskih) umjetnika, poput Carla Maratte, Lazzara Baldija i Pierre-Étienna Monnota.¹⁸ Livijev lik pojavljuje se i na brojnim medaljama koje su izrađivane u funkciji slavljenja pobjede nad Osmanlijama.¹⁹ Bio je jedan od najutjecajnijih patrona umjetnika svoga vremena u Rimu, a imenovan je i počasnim članom Akademije sv. Luke, 1677. godine.²⁰

Nakon smrti pape Inocenta XI. Livije je raspisao natječaj za njegov nadgrobni spomenik u crkvi sv. Petra u Rimu, na kojem su sudjelovali umjetnici Carlo Maratta, Pierre-Étienne Monnot i Pierre Le Gros (Pariz, 1666. – Rim, 1719.). Za konačnu izvedbu izabran je idejni nacrt Carla Maratte (Camerano, 1625. – Rim, 1713.).²¹ (sl. 2) Odabir Marattina koncepta bio je očekivan jer se poslije smrti Gian Lorenza Berninija upravo njega smatralo najznačajnijim

¹⁷ Costa, *Dans l'intimité*, 183.

¹⁸ Costa, *Dans l'intimité*, 361 – 362.

¹⁹ Ivan Mirmik, "Livio Odescalchi on Medals", *The Medal*, 25 (1995.), 50–55; Hermine Göricke-Lukić, *Medalje i plakete iz Zbirke Muzeja Slavonije, Osijek: 15. – 20. stoljeće*, katalog izložbe, Muzej Slavonije, Osijek, 2. 12. 1993. – 31. 12. 1994., 35 – 36, 110 – 112.; Hermine Göricke-Lukić, "Numizmatički odjel", u: *Sakralna umjetnost iz zbirki Muzeja Slavonije, Osijek*, katalog izložbe, Muzej Slavonije, Osijek, 18. 5. – 30. 6. 2003., 31 – 33.

²⁰ Costa, *Dans l'intimité*, 277.

²¹ Grob je u mramoru i bronci završen 1701. godine. U centralnoj zoni sjedi papa na prijestolju, glave okrenute udesno. U krilu lijevom rukom drži papinske simbole (tijaru, ključ), a desna je podignuta u blagoslov. Ispod njega na podnožju s reljefom *Pobjede kod Beča s Janom Sobjeskim* monumentalne su skulpture, personifikacija *Religio* i *Fortitudo*, na čijem se štitu nalazi Monnotova signatura (*STEPHANUS PETRUS BIZONTIUS*). Primjerak Marattina crteža ovoga spomenika sačuvan je u Staatliche Museen u Berlinu (Kupferstichkabinett, inv. br. 295 – 1844). Costa, *Dans l'intimité*, XVI, 46 – 47.

umjetnikom u Rimu. Spomenik je prema Marattinu nacrtu izveo Pierre-Étienne Monnot.

Uz navedena slikarska, kiparska i grafička djela, Livije Odescalchi ostavio je značajan trag i u opremanju rimske crkve Santi Apostoli, koja se nalazi *vis-à-vis* palače *Chigi-Odescalchi*. Po uzoru na ostale vodeće aristokratske obitelji u Rimu (npr. Colonna i Della Rovere u istoj crkvi), stekao je patronatsko pravo nad kapelom sv. Antuna Padovanskog, koja će funkcionirati i kao obiteljski mauzolej. Projekt za kapelu izradio je 1703. godine Ludovico Rusconi Sassi (1678. – 1736.), a pregradnju su izveli Francesco Fontana (1668. – 1708.) te nakon njegove smrti otac Carlo Fontana (1634. – 1714.). Budući da je Livije Odescalchi umro prije nego što je kapela bila dovršena, poslove je dao dovršiti njegov nasljednik Baltazar I. Erba-Odescalchi. Na podu kapele je velika intarzija izvedena u mramoru s motivom obiteljskog grba. Izveden je lik dvoglavog carskog orla s krunom koji na prsima nosi grb obitelji Odescalchi, a ispod njega na lancu visi odličje Viteza zlatnog runa, koje je Livije dobio 1. lipnja 1713. godine. Oko grba nizovi su zarobljenih osmanlijskih zastava i oružja, kao trofeji i *memoria* na ulogu ovoga istaknutoga člana obitelji u obrani Beča i velikih dijelova Europe od Osmanlija. (sl. 3 i 3a)

Tragovi Livijeve zbirke u Iloku – sačuvana djela

Već 1699., dvije godine nakon prodaje srijemskog vojvodstva Liviju Odescalchiju, kasnohumanistički pisac Josip Cinezije Firman (Firmanus) objavio je knjigu pod naslovom *Chorographia historica Sirmiensis et Ujlakensis ducatus* (Povijesni opis Srijemskog i Iločkog vojvodstva), u kojoj je upoznao čitatelje s ovim dijelom Europe koji su još u rimskom razdoblju nazivali *delicium mundi* (raj zemaljski).²² O povijesti obitelji Odescalchi i Erba-Odescalchi te njihovoj važnosti za Hrvatsku pisao je potkraj 19. stoljeća povjesničar Emilij Laszowski.²³ No tema stvaranja i razvoja umjetničke zbirke u prostoru iločkog dvorca detaljnije je obrađena tek u doktorskoj disertaciji Jasminke Najcer Sabljak, kada je u korpusu najznačajnijih plemićkih umjetničkih zbirki istočne Hrvatske imenovana kao *iločka zbirka*, a ista je autorica

²² Tri stoljeća nakon objavljivanja u Rimu knjigu je na hrvatski jezik preveo i za objavljivanje priredio Stjepan Sršan, uz pogovor Mate Batorovića. Pogovor sadrži osnovne podatke o autoru knjige te obitelji i vlastelinstvu Odescalchi u Iloku i Srijemu, kao i prikaz prilika u tome kraju potkraj 18. i početkom 19. stoljeća. Mato Batorović, "Pogovor – Srijem i iločko vlastelinstvo", u: Joseph Cinesiae Firmanus, *Opis Srijema i iločkog vlastelinstva 1699. godine*, (prir.) Stjepan Sršan, Državni arhiv u Osijeku i Muzej grada Iloka, (Osijek, 1998.), 83 – 112.

²³ Emilij Laszowski, "Arkivi po županiji sriemskoj", *Starine JAZU*, knj. XXIX (1898.), 1 – 11.

svoje spoznaje o njoj publicirala u knjizi *Likovna baština kneževa Odescalchi – od Lombardije i Rima do Iloka*.²⁴

Od nekadašnje bogate umjetničke zbirke kneževske obitelji Odescalchi u Iloku preostalo je dvadesetak umjetničkih djela: dva velika slikana tonda, tri slike sakralne tematike, slikano obiteljsko rodoslovlje, četiri biste članova obitelji, sedam reljefnih prikaza te tri grafička lista. Smatramo da će se još nekoliko umjetnina iz Muzeja grada Iloka, nakon detaljnije analize, moći staviti u kontekst *iločke zbirke*. Ove su umjetnine dolazile na prostor krajnjega istoka današnje Hrvatske tijekom dugog razdoblja u kojem su nasljednici Livija Odescalchija upravljali iločkim vlastelinstvom, od kraja 17. stoljeća pa sve do Drugog svjetskog rata. U prostoru iločkog dvorca akumulirala se zbirka posebnih vrijednosti, s djelima nastalim u rasponu od 16. do 20. stoljeća. Bio je to svojevrsni *kulturni transfer* s područja Italije (Rim, Lombardija) prema istoku Hrvatske, odnosno Srijemu, koji nikada prije nije imao neposredniji doticaj s talijanskim umjetničkim utjecajem jer to područje tradicionalno gravitira srednjoeuropskom kulturnom prostoru, posebice Mađarskoj, Austriji i Njemačkoj. Među sačuvanim djelima *iločke zbirke* posebno je važno ustanoviti mogu li se identificirati djela koja su bila u Livijevoj čuvenoj rimskoj zbirci, a tijekom vremena prenesena su u Ilok.

Unatoč tome što je *iločka zbirka* s vremenom bila izuzetno devastirana, među sačuvanim se umjetninama ipak nalaze djela za koja se može nedvojbeno ustanoviti da potječu iz kolekcije Livija Odescalchija. To su vrhunska ostvarenja rimskoga baroka, a najznačajnijim se djelom smatra Livijeva portretna bista, rad već spomenutog kipara Pierre-Étiennea Monnota. Naime, među Monnotovim portretima Livija Odescalchija spominju se tri portretne biste (mramor, terakota, posrebreni gips) i jedan mramorni medaljon s Livijevim profilom (kasnije u *Zbirci Lemme*, danas u Louvreu).²⁵ Livijevim portretnim bistama u terakoti i gipsu zametnuo se trag, njegov je mramorni reljef u Parizu, a mramorna bista, koja se dugo vremena smatrala izgubljenom, identificirana je kao sačuvana u Iloku.²⁶ Ova se Monnotova bista izvorno nalazila u Livijevoj rimskoj palači, a u inventaru je zavedena pod nazivom „Un Busto all'Eroica di marmo, representa il Serenissimo Sig. Duca Don Livio Odes-

²⁴ Jasminka Najcer Sabljak, *Umjetničke zbirke vlastelinskih obitelji u Slavoniji i Srijemu*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, (Zagreb 2012.); Jasminka Najcer Sabljak, *Likovna baština kneževa Odescalchi – od Lombardije i Rima do Iloka* (Osijek, 2015.)

²⁵ Walker, "The sculpture", 218; Giuliana D'Inzillo Carranza (ur.), *Il Seicento e Settecento romano: nella Collezione Lemme. Soprintendenza per i Beni Artistici e Storici di Roma, Galleria Nazionale d'Arte Antica Palazzo Barberini*, katalog izložbe, (Paris, Louvre; Milano, Palazzo Reale; Roma, Palazzo Barberini, 1998.), 285.

²⁶ S. Walker navodi niz djela koje je Pierre-Étienne Monnot radio za Livija, a spominje i jednu izgubljenom mramornu bistu koja je izvorno izlagana u prizemlju palače *Chigi-Odescalchi*. Walker, "The sculpture", 218.

calchi di chia: mem: alto senza piede palmi tre e mezzo“²⁷. Bila je izložena u petoj galerijskoj sobi rimske palače na drvenom pozlaćenom postamentu s imenom njezina autora („il detto Busto e Opera di Monsu Monnot“²⁷). Bista je tijekom vremena bila prenesena u iločki dvorac, gdje se i danas nalazi kao dio fundusa i stalnog postava Muzeja grada Iloka.²⁸ (sl. 4) Virtuoznost izvedbe tipična je za barokni izričaj, oslonjen na berninijevsku tradiciju, a stilski je možemo smjestiti u visoki barok.²⁹ Ova bista izrađena u kararskom mramoru, nastala oko 1700. godine, predstavlja jedno od najvrjednijih djela baroknog portretnog kiparstva u Hrvatskoj, a iznimno je važna i za opus Pierre-Étiennea Monnota te cjelokupnu rimsku portretnu kamenu plastiku toga razdoblja.

Uz Livijevu bistu, s velikom sigurnošću može se tvrditi da tri reljefna portreta pape Inocenta XI. u današnjem postavu iločkog muzeja također potječu iz zbirke Livija Odescalchija, a izvedena su u različitim godinama njegova pontifikata. Najranije je datiran plitki reljef od kararskog mramora, dijelom oštećen, u formi kruga, s prikazom pape Inocenta XI. do ramena, u desnom profilu.³⁰ Reljef odaje ruku manje vještog kipara u odnosu na ostale sačuvane reljefe iz *iločke zbirke*, a možemo ga datirati u prve godine papina pontifikata (prije 1680.). Nešto je kvalitetnije izrađen drugi reljef kruznoga oblika, mekše oblikovane forme, s prikazom pape Inocenta XI. u lijevom profilu do ramena.³¹ Uz rub reljefa je natpis *INNOCENTIUS *XI *P*O*M (Pontifex Optimus Maximus)*. Prema formalno-stilskim karakteristikama i životnoj dobi lika, reljef od kararskog mramora mogao bi se datirati poslije 1680. godine. Najreprezentativniji je treći reljef, s prikazom pape u lijevom profilu do ramena, u formi većeg ovala, u kararskom mramoru.³² Detalji izvedbe te naglašena psihologizacija lika govore nam o radu vrsnog majstora djelatnog krajem 17. stoljeća u Rimu. Prema portretnim karakteristikama, možemo ga okvirno datirati u posljednje godine papina života. (sl. 5)

Portretni reljefi bili su uobičajen oblik prikaza papinog lika, no mnogo reprezentativniji oblik predstavljala je portretna bista. Iz *iločke zbirke* sačuvano

²⁷ *Inventar principe Livio Odescalchi, Roma 1713.–1714. The Getty Provenance Index – Databases*, URL: <http://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb> (22. 3. 2014.).

²⁸ MGI, inv. br. KSM–16. Jasminka Najcer Sabljak, “Likovna ostavština velikaških obitelji“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, katalog izložbe, sv. 2, Galerija Klovićevi dvori, (Zagreb, 2009.), 465–469; Jasminka Najcer Sabljak u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, katalog izložbe, sv. 3, 27. 4. – 2. 8. 2009., Galerija Klovićevi dvori, (Zagreb, 2009.), 228. Jasminka Najcer Sabljak, *Likovna baština*, 33

²⁹ Robert Enggass, “Monnot, Pierre-Étienne“, *The Dictionary of Art*, Vol. 21, ur. Jane Turner, Oxford University Press, (London, 1996.), 889 – 890.

³⁰ MGI, inv. br. KSM–12. Poklon Muzeja Slavonije, Osijek.

³¹ MGI, inv. br. KSM–4.

³² MLU, inv. br. K–63. Na posudbi je u stalnom postavu Muzeja grada Iloka.

je samo jedno takvo djelo s prikazom papina lika, za koje također smatramo da je pripadalo Livijevoj zbirci.³³ To je danas najreprezentativniji sačuvani papin portretni prikaz u Iloku, čiji je autor talijanski umjetnik Domenico Guidi (Torano/Carrara, 1625. – Rim, 1701.),³⁴ jedan od vodećih kipara rimskog baroka. Papino portretno poprsje prvorazredno je djelo talijanskog baroka, oblikovano u impozantnom volumenu u svečanom tonu s individualnim karakternim crtama. Reprezentativan je primjer realističke portretne umjetnosti rimskog baroka berninijevskog smjera, temeljenog na bogatoj antičkoj kiparskoj tradiciji. Kao iznimno vrijedno djelo, ova je bista uočena i prezentirana u stranoj stručnoj literaturi.³⁵ (sl. 6)

Uz biografije pape Inocenta XI. i Livija Odescalchija najuže je povezana osoba cara, ugarsko-hrvatskog i češkog kralja Leopolda I. (1640. – 1705.). Iz *iločke zbirke* potječe jedan reljef za koji pretpostavljamo da prikazuje lik ovoga vladara, a možemo pretpostaviti da potječe iz Livijeve zbirke umjetnika.³⁶ Reljef je nastao u mramoru, oko 1700. godine, i danas je sačuvan samo fragmentarno (dio lica i nosa).³⁷

U *iločkoj* je *zbirci* sačuvano malo slika, no za nekoliko smo sigurni da potječu iz Livijeve kolekcije. Pozornost svih istraživača uvijek je privlačila slika (tondo) sa stropa glavnoga stubišta u dvorcu. To djelo ukazuje na važnu vezu Livija Odescalchija s uglednim rimskim umjetnikom Lazzarom Baldijem (Pistoia, 1622. – Rim, 1703.). Karakteristika njegova načina slikanja izražen je eklektičan stil pod jakim utjecajem Pietra da Cortone, a kasnije i Carla Maratte.³⁸ Poznato je da je Baldi u razdoblju od 1678. do 1682. godine radio za Livija niz danas uništenih fresaka, koje su vjerojatno stradale u požaru palače *Chigi-Odescalchi* 1885. godine. Njihov je izgled ostao sačuvan na crtežima njegova suradnika i učenika, poljskog slikara Jerzyja Eleutera Symonowicza (Lwów, 1660. – Varšava (?), 1711.).³⁹ Baldijeva su djela zbog umijeća, brzog slikanja i umjerenih cijena bila vrlo tražena pa je ponekad radio i po nekoliko kopija istog djela s neznatnim varijacijama, što je slučaj i kod dvaju tonda, od kojih se jedan nalazi u Iloku, a drugi u Rimu. Naručitelj

³³ MGI, inv. br. KSM–17.

³⁴ David Leonard Bershad, “Two additional Papal Busts by Domenico Guidi“, *The Burlington Magazine*, 848 (1973.), 736 – 739.

³⁵ Andrea Bacchi, “L’“Andromeda” di Lord Exter“, *Antologia di belle Arti*, 48 – 51 (1994.), 69 – 70.

³⁶ MGI, inv. br. KSM–21.

³⁷ Najcer Sabljak, *Likovna baština*, 33.

³⁸ Anna Matteoli, “Baldi, Lazzaro“, *Allgemeines Künstlerlexikon, Internationale Künstlerdatenbank*, K. G. Saur Verlag, (28. CD-ROM izdanje), München–Leipzig, 2008., VI, 1992., 416.

³⁹ Costa, *Dans l’intimité*, 350.

tih tonda (ulja na platnu) s temom *Stvaranja anđela (Creazione degli Angeli)* bio je Livije.

Baldi je jedan od tih tonda izveo za crkvu Santa Maria in Vallicella (poznata i kao Chiesa Nuova) u Rimu, gdje se i danas nalazi, desno od glavnog oltara u svetištu. Drugi je tondo Livije već pri narudžbi namijenio svojoj kolekciji jer ga kod narudžbe naziva *originalom*, a sliku za crkvu *kopijom*, o čemu svjedoči i zapis iz njegovih Dnevnika: „Alli 30 Giovedì ordinai al Signor Lazaro Baldi della copia delli angeli, et originale per me“.⁴⁰ Livijev „Dnevnik“ sa sigurnošću datira nastanak ove slike u 1676. godinu. Nažalost, nisu nam poznate okolnosti dolaska tonda iz Livijeve zbirke u iločki dvorac, ali s obzirom na prikladan smještaj na stropu glavnoga stubišta, možemo pretpostaviti da se slika i danas nalazi *in situ*, vjerojatno od adaptacije dvorca u reprezentativan stambeni objekt koju je proveo Livije III. Erba-Odescalchi, oko 1840. godine. Zbog većih dimenzija i teško dostupnog postava, *Stvaranje anđela* je bez većih oštećenja dočekalo kraj Drugog svjetskog rata na stropu stubišta na drugom katu dvorca.⁴¹ Tondo je 1952. godine bio skinut te se jedno vrijeme (naslonjen na zid) nalazio u kuriji Brnjaković, gdje je bio smješten iločki muzej.⁴² Kasnije je vraćen u iločki dvorac, na izvornu poziciju, gdje je i danas dio stalnog muzejskog postava.⁴³

Stvaranje anđela prikazuje Boga Oca raskriljenih ruku u oblacima, okruženog anđelima i *puttima*. Dvadesetak anđela ritmično je, gotovo simetrično, raspoređeno oko Boga Oca, ispunjavajući svojim glavama i tijelima cijeli format kružne slike. Na prvi pogled tzv. rimska i iločka slika *Stvaranje anđela* izgledaju gotovo identično, no detaljnijom analizom uočava se na iločkoj slici veći broj likova, scena je kompaktnija i ispunjenija likovima, a anđeli s lijeve strane imaju drugačiju impostaciju od onih na rimskoj slici. Iločka slika ima format pravilnog, kružnog tonda, a rimska je u formi horizontalnog ovala uokvirenog zlatnim stilskim okvirom koji nose krilati anđeli od štuka. Ova je slika prijenosom u Ilok donijela u Hrvatsku duh rimskog baroknog iluzionističkog slikarstva i skladno se uklopila u interijer iločkog dvorca. Naglasila je otvorenost i visinu stubišta, a samim tim iluzionistički produbila prostor na

⁴⁰ *Diario di Livio Odescalchi del Maggio 1676. ENBaCH – European Network for Baroque Cultural Heritage*, URL: <http://www.enbach.eu/en/databases/digital-collections/livio-odescalchi/journal-of-livio-odescalchi> (13. 5. 2014.).

⁴¹ U izvještaju KOMZA-e piše da su na stropu iločkog dvorca *ostale još dvije slike koje nisu radi visine mogli skinuti*. Arhiv MSO, KOMZA, 18. siječnja 1947., K–11/47.

⁴² Vidljivo na fotografiji Nine Vranića, nastaloj u sklopu evidentiranja spomenika kulture Konzervatorskog zavoda u Zagrebu koje je provodila dr. sc. Anđela Horvat, 19. 10. 1956., Foto-teka MK RH.

⁴³ MGI, inv. br. S–1, promjer 285 cm. Sliku je 2010. godine restaurirao Slobodan Radić, viši konzervator-restaurator u Hrvatskom restauratorskom zavodu u Zagrebu.

ulazu u reprezentativni dio iločkog dvorca, u skladu s rješenjima talijanskih i srednjoeuropskih palača.

Osim *Stvaranja anđela*, u iločkom je dvorcu ostao sačuvan još jedan tondo (ulje na platnu), s prikazom *Glorije sv. Sebastijana*, koji prethodno opisanoj slici oblikom i smještajem na stropu čini svojevrsan pandan. Na ovom je tondu prikazan svetac u punoj figuri, nošen anđelom i *puttom*.⁴⁴ Zasad se ne može utvrditi autorstvo ove slike i okolnosti njezina nastanka pa stoga ni pripadnost Livijevoj kolekciji u Rimu. No, jedno drugo platno sačuvano u *iločkoj zbirci*, pod opisnim nazivom *Unutrašnjost samostana augustinki sv. Cecilije u Comu* (do sada u inventarnim knjigama *U samostanu časnih sestara*), zasigurno je pripadalo Livijevoj kolekciji. S obzirom na prikazani sadržaj, pripisano je neutvrđenom slikaru s početka 18. stoljeća.⁴⁵ Naime, najstarija sestra Livija Odescalchija, Paola Odescalchi, ušla je u taj samostan 1669. godine, a već 1670. položila vječne zavjete. Na čelu toga samostana bila je 21 godinu, do svoje smrti. Paola i Livije bili su vrlo bliski, o njihovu odnosu govore mnogobrojna pisma, kao i srebrni relikvijar koji je Livije poklonio njezinu samostanu.⁴⁶ Livije je u Como poslao i njihova obiteljskog portretista Jacoba Ferdinanda Voeta (Antwerpen, 1639. – Pariz, 1689.) da portretira njegovu sestru u samostanu.⁴⁷ Vjerojatno je ovu sliku unutrašnjosti samostana, s redovnicama i papigom, dala naslikati Paola, kao poklon bratu za njegovu bogatu kolekciju te kao sjećanje na njezin život u samostanu.⁴⁸

Još jedna slika u današnjem postavu iločkog muzeja direktno je povezana s Livijem i njegovom kolekcijom u rimskoj palači, gdje se inačica te slike i danas nalazi.⁴⁹ To je djelo bez posebno istaknutih umjetničkih kvaliteta, ali je zato iznimno važno za obiteljsku povijest. Riječ je o ulju na platnu pod nazivom *Arbor sive Genealogia Familiae Odescalchi* ili *Rodoslovno stablo obite-*

⁴⁴ MGI, inv. br. S–2.

⁴⁵ Samostan augustinki sv. Cecilije u Comu osnovan je u 13. stoljeću i bio je stoljećima duhovno utočište redovnica iz uglednih patricijskih i aristokratskih obitelji ne samo iz Coma, nego i njegove šire okolice, sve do njegova ukinuća 1798. godine, u vrijeme Napoleonove vladavine u Lombardiji. Samostan je tada pregrađen u školu – licej *Alessandro Volta*, koji postoji do danas. Alberto Rovi, "S. Cecilia e Porte Torre: lo spirito del luogo", u: Alberto Rovi, Paolo Vanoli, *Santa Cecilia a Como. Chiesa, monastero liceo*, Fondazione Carlo Leone et Mariena Montandon, (Como, 2008.), 7 – 8.

⁴⁶ Alberto Rovi, "Culto delle reliquie e reliquiari in S. Cecilia", u: Alberto Rovi, Paolo Vanoli, *Santa Cecilia*, 45-46.

⁴⁷ Alessandro Morandotti, „Milano nella seconda metà del Seicento: i rapporti con Roma e gli influssi nordici“, u: *Il ritratto in Lombardia da Moroni a Cerutti*, katalog izložbe, Varese, Castello di Masnago, 21. 4. – 14. 7. 2002., Milano, 214-219.

⁴⁸ Taj portret možda se nalazio u Iloku do 1944. godine. Susrećemo ga pod nazivom *Paula Odescalchi* u popisu *iločke zbirke* iz 1944. godine, pod brojem 78.

⁴⁹ Costa, *Dans l'intimité*, 414.

lji *Odescalchi*, za koje bismo, s obzirom na poznavanje procesa nastanka obiteljske zbirke, mogli ustvrditi da je rad neutvrđenog, lombardijskog slikara.⁵⁰ Budući da su rodoslovna stabla često kopirana, postoji mogućnost da je slika iz *iločke zbirke* nastala kao kopija starijeg predloška iz 17. stoljeća. Obiteljsko je stablo slikano plošno, lazurnog nanosa boje, naglašenih crtačkih karakteristika, što upućuje na lokalnog umjetnika iz Coma ili Ticina. Članovi obitelji Odescalchi upisani su imenom i titulom u bijele okrugle medaljone koji su raspoređeni uz razgranato stablo, a njihova veličina varira ovisno o važnosti lika. Posebno su istaknuti i numerirani članovi koji su obnašali važne crkvene dužnosti kroz obiteljsku prošlost, kao npr. opati, nadstojnici raznih samostana i biskupi, a neki upisani podaci na slici upućuju na mogućnost datacije ovoga genealoškog stabla u 1678. godinu.

Osim skulptura i slika u *iločkoj zbirci*, kojima podrijetlo s većom ili manjom sigurnošću možemo tražiti u Livijevoj kolekciji, danas se u Iloku nalazi i jedna grafika s njegovim likom.

Riječ je o bakropisu *Portret vojvode Livija Odescalchija između personifikacija Slave, Vrlina i Genija Umjetnosti*.⁵¹ (sl. 7) Grafika je djelo Karla Gustava Amlinga (Nürnberg, 1650. – München, 1703.), jednog od najvećih njemačkih bakropisaca i crtača druge polovice 17. stoljeća.⁵² Bakropis je nastao 1702. godine, prema crtežu već spomenutog rimskog slikara Carla Maratte nastalom vjerojatno 1677. godine. Amling je u slikani okvir koji okružuju personifikacije vrlina (rad C. Maratte) unio portret kneza Livija u vojnom oklopu. Lijevo je personifikacija astronomije s globusom (armilarnom sferom), desno je božica pobjede Viktorija s lovorovim vijencem, a pokraj ovala je Atlant sa zastorom u uzdignutim rukama. Astronomija je jedna od *Septem artes liberales* i ovdje predstavlja umjetnosti (umijeća) i znanost općenito. Viktorija drži lovorov vijenac – simbol slave, pobjednika, a u kršćanskoj ikonografiji on je i simbol Kristove pobjede. Na prsima joj je sunce (Kristov simbol, personifikacija Istine), u prenesenom značenju može personificirati Crkvu, odnosno pobjedu Crkve Kristove nad Osmanlijama i doprinos obitelji Odescalchi pobjedi kod Beča.

⁵⁰ MGI, ulje na platnu, 169,3 x 121 cm, inv. br. S-19. Slika je danas u stalnome postavu muzeja. Bila je izlagana na izložbi *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, katalog izložbe, sv. 3, gl. ur. Božo Biškupić, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 27. 4. – 2. 8. 2009., 253.

⁵¹ MGI, bakropis, 232 x 165 mm, inv. br. S-247. Primjerak ovoga bakropisa nalazi se u privatnoj kolekciji obitelji Odescalchi u Rimu, korišten je i na naslovnici knjige Sandre Costa, a u spomenutoj knjizi nalazi se i crtež prema kojem je izrađen okvir. Costa, *Dans l'intimité*, 176 i tabla XII.

⁵² John Erichsen, "Amling (Ambling), Carl Gustav (von)", *Allgemeines Künstlerlexikon, Internationale Künstlerdatenbank*, K. G. Saur Verlag, (28. CD-ROM izdanje), München-Leipzig, 2008., III, 1992., 233.

Tragovi Livijeve zbirke u Iloku – izgubljena djela

Uz djela koja i danas postoje u stalnome postavu iločkog muzeja, a možemo ih s većom ili manjom vjerojatnošću povezati s čuvenom kolekcijom Livija Odescalchija u Rimu, postoji i niz umjetnina iz nekadašnje *iločke zbirke* za koje smo također više ili manje uvjereni da imaju isto podrijetlo, no nestale su iz Iloka u poraću Drugog svjetskog rata i Domovinskog rata. O njihovu postojanju govore nam arhivski izvori, dijelom su nam poznati i preko fotografske dokumentacije, a nedavno je otkriven i zanimljiv komparativni materijal u Slovačkoj, gdje je živjela jedna od grana obitelji Odescalchi.

Iznimno je značajan arhivski izvor za ovu temu popis inventara iločkog dvorca iz 1886. godine, u kojem je dio umjetnina naveden u posebnom poglavlju pod naslovom *Antikviteti*, a prethodi im napomena: „Poslano iz Rima u Ilok 20. kolovoza 1834. godine.“⁵³ Iz ovoga se popisa može zaključiti da je ubrzo nakon smrti oca Livije III. Erba-Odescalchi odlučio dio vrijednoga inventara iz svoga rimskoga doma prenijeti u Ilok. Usporedno s radovima na obnovi dvorca, Livije III. je 1834. godine u Ilok dopremio i značajan broj umjetnina. Iako su predmeti umjetničkog obrta, namještaj, slike i skulpture zasigurno stizali u Ilok i prije tog datuma, tada je za dvorac nabavljen važan inventar, ne samo po brojnosti, nego i povijesno-umjetničkom značenju. Smatramo da je dio tih predmeta potjecao iz zbirke Livija Odescalchija. Preneseni su bili i važni obiteljski dokumenti, devocionalije i luksuzni predmeti. Time je dvorac pretvoren u ugodno mjesto za boravak, a ujedno se prezentirao i društveni status obitelji, no ne može se izbjeći i pomisao o pokušaju sklanjanja dijela vrijedne kolekcije na sigurnije mjesto, s obzirom na tadašnje teško financijsko stanje u obitelji i politička previranja. Među popisanim predmetima posebno mjesto imaju već opisane mramorne biste pape Inocenta XI. i Livija Odescalchija, koje su spletom okolnosti do danas ostale sačuvane u Iloku te se smatraju najznačajnijim umjetničkim djelima *iločke zbirke*.

Uz te je biste na popisu i šesnaest reljefa, od čega dva brončana, a četrnaest mramornih. Brojčano dominiraju reljefi s likom pape Inocenta XI. (šest portreta), a zastupljeni su i likovi pape Aleksandra VII., pape Grgura XVI., cara Leopolda, cara Karla VI. (dva portreta) i jednog *austrijskog princa*. Uz ove povijesne osobe na popisu su i likovi antičke i mitološke tematike (*Aristotel*, *satir*, *Junije Brut*), koji iznimno asociraju na čuvenu Livijevu zbirku antičkih skulptura. U radu su već opisana tri reljefa s likom pape Inocenta XI.

⁵³ Riječ je o popisu nepokretne i pokretne imovine iločkog vlastelinstva (*Herrschaft Ilok*), koji se čuva u Državnom arhivu u Osijeku (Fond Iločko vlastelinstvo). Rukopis je na njemačkom jeziku, a publiciran je u hrvatskom prijevodu. Stjepan Sršan (prir.), *Inventar iločkog vlastelinstva 1886. godine*, (Osijek, 2001.)

te jedan reljef cara Leopolda za koje pretpostavljamo da su prvotno bili dio Livijeve, a onda i *iločke zbirke*, no sudbina ostalih reljefa za sada je neizvjesna.

Uz kiparska djela (biste i reljefe), Livije III. u Ilok je donio i trinaest slika. Neke od tih umjetnina spominje i Ilija Okrugić Srijemac (1827. – 1897.), svećenik, preporoditelj i književnik koji je službovao na području Srijema i Bačke te 1857. publicirao važan opis Odescalchijeva imanja i likovne zbirke u njihovu iločkom dvorcu.⁵⁴ Među slikama koje spominje posebno mjesto u jednom od salona zauzimao je portret (ulje na platnu) pape Inocenta XI.⁵⁵ Ovo je bio formatom i sadržajem najreprezentativniji papin slikarski portret u *iločkoj zbirci*, što je vidljivo i prema fotografiji salona u kojem se nalazio 1930-ih godina. Portret je nestao iz Iloka nakon Drugog svjetskog rata. Vrlo je sličan portret pape Inocenta XI. u biskupskoj rezidenciji u Comu, no on u ovom muzejskom postavu zasad nema preciznu dataciju, niti je atribuiran.⁵⁶ Portret iz Coma može poslužiti kao komparativni materijal izgubljenom iločkom primjeru, a detaljnija analiza možda može pružiti odgovor na pitanje je li iločka slika izvorno pripadala Livijevoj zbirci, što se zbog reprezentativnosti može pretpostaviti.

Za dio slika iz *iločke zbirke* koje su potencijalno pripadale Livijevoj kolekciji a danas se smatraju izgubljenima važan komparativni materijal pronađen je u muzeju u Trnavi (Slovačka), kamo je dospio iz ostavštine obitelji Erba-Odescalchi. U taj su muzej umjetnine došle iz ostavštine nasljednika Augusta Erba-Odescalchija (1808. – 1848.), sina Inocenta I. Erba-Odescalchija, koji je, osim iločkoga posjeda, preko prve i druge supruge (iz obitelji Keglević i Zichy) došao i u posjed nekih imanja u Ugarskoj. Tako je starijem sinu Liviju III. ostavio u naslijeđe Ilok, a mlađem sinu Augustu ostale ugarske posjede, koje su njegovi nasljednici i umnožili pa su do Drugog svjetskog rata imali posjede i dvorce u mjestima Nitrianska Streda, Solčany, Skýcov i Suchá nad Parnou, a članovi obitelji zauzimali su i značajna mjesta u ugarskim aristokratskim krugovima.⁵⁷

U fundusu muzeja u Trnavi nalazi se skupina od trinaest portretnih minijatura članova obitelji Odescalchi i Erba-Odescalchi. Jedanaest ih je nastalo u tehnici koloriranog crteža i opremljeni su identičnim okvirima (260 x 230

⁵⁴ Ilija Okrugić Srijemac, "Povjestničke crtice Srijema glede njegovih znamenitostih i u njemu se nahodećih starinah", *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku*, knj. 4 (1857.), 201 – 232.

⁵⁵ Okrugić Srijemac, "Povjestničke crtice", 219 – 220.

⁵⁶ Andrea Straffi "Il 'gran salone innocenziano' del palazzo vescovile a Como e il nouvo allestimento", u: *Gli Odescalchi a Como e Innocenzo XI, Committenti, artisti, cantieri*, (ur.) Diego Coletti, (Como, 2012.), 153.

⁵⁷ <http://www.pamiatky.sk/sk/page/revue-pamiatky-a-muzea--summary-12014> (20. 3. 2014.); <http://www.zitava.sk/historia-pozitavia/rod-odescalchiovcov> (22. 6. 2015.); Simona Jurčová, „Odescalchiovci v trnavskom múzeu“ u: *Pamiatky a múzeá*, 1 (2014.), 32 – 36.

mm), a ostale dvije uramljene su litografije. Pretpostavlja se da su ovi portreti nastali kopiranjem grafičkih ili slikarskih predložaka, kako je i uobičajeno za nastanak ovakvih umjetnina, a poznato je da su različite grane plemićkih obitelji često naručivale kopije portreta važnih članova obitelji kako bi nadopunili svoje *galerije predaka*, najznačajniji dio obiteljske umjetničke kolekcije. Većina minijatura ima tekst na prednjoj strani slike ili njenoj poleđini, koja opisuje portretiranu osobu. Među tim su minijaturama jedan Livijev portret te portreti Livijevih roditelja, Karla i Beatrice Cusani, i dviju Livijevih sestara, Ivane i Paole, čija se imena začuđujuće podudaraju s nazivima umjetnina koje su bile u Iloku do 1944. godine. Možda su predlošci za ove minijature bili portreti iz *iločke zbirke* ili je riječ o nečem drugom, što bi daljnja istraživanja trebala potvrditi ili opovrgnuti.

Nakon Drugog svjetskog rata u Iloku je ostalo malo slika iz nekadašnje *iločke zbirke*, a i taj je broj znatno smanjen otuđenjem umjetnina iz iločkog dvorca 1997. godine. Prema sačuvanoj dokumentaciji i fotografijama tih umjetnina, može se pretpostaviti da barem nekoliko djela potječe iz Livijeve kolekcije.

Najvrjednija je umjetnina s popisa otuđenih slika iz Iloka *Poklonstvo kraljeva*, datirana u 17. stoljeće. Izvedena je relativno rijetkom tehnikom ulja na mramornoj ploči (49,3 x 47,5 cm). U prvom su planu Bogorodica i sv. Josip s novorođenim Isusom. Pred njima su u poklonstvu kraljevi s pratnjom u raskošnim kostimima s darovima (smirnom, zlatom i tamjanom). Iločko *Poklonstvo kraljeva* inačica je istoimene slike Paola Caliarija, nazvanog Paolo Veronese (Verona, 1528. – Venecija, 1588.), *Adorazione dei Magi*.⁵⁸ Od originala iločka se slika razlikuje u dimenzijama i zrcalnoj simetriji. Raskošna kostimografija, scenografija, arhitektura antičkih ruina i spomenika, anđeli, *putti*, likovi aktera, kao i suvremenika, jasno upućuju na kvalitetu poznate slike koja se nalazi od 1855. godine u vlasništvu National Gallery u Londonu, kamo je stigla iz Venecije.⁵⁹ Paolo Veronese je sliku izvorno izradio 1573. za crkvu sv. Silvestra u Veneciji, gdje se nalazila do početka sanacije crkve 1836.⁶⁰ Veroneseov original nije bio direktan predložak majstoru iločke slike. Njezina popularnost diseminirana je preko grafičkih predložaka. Najvjerojatnije je riječ o grafici

⁵⁸ Andreas Priefer, "Caliari Paolo Veronese", *Allgemeines Künstlerlexikon, Internationale Künstlerdatenbank*, K. G. Saur Verlag, (28. CD-ROM izdanje), München–Leipzig, 2008., XV, 1997., 581.

⁵⁹ *The National Gallery. Veronese: Magnificence in Renaissance Venice*, URL: <http://www.nationalgallery.org.uk/whats-on/exhibitions/veronese-magnificence-in-renaissance-venice> (28. 7. 2014.).

⁶⁰ *The National Gallery, The Adoration of the Kings*, URL: <http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/paolo-veronese-the-adoration-of-the-kings> (22. 7. 2014.).

Carla Antonija Sacchija (Pavia, 1616. – Pavia, 1706.).⁶¹ Sacchi je u grafici izradio kopiju Veroneseove slike 1649. godine, ali sa zamijenjenim stranama, kao što je slučaj i na slici iz *iločke zbirke*.⁶² Slika je do sada pripisivana slikaru Ebernu (Egle ili Ecla?), o kojem se zasad nisu mogli pronaći biografski podaci. No, prema provenijenciji ostalih umjetnina u zbirkama obitelji Odescalchi, djelo možemo pripisati neutvrđenom lombardijskom slikaru iz okolice Coma ili Ticina, djelatnom u 17. stoljeću. Ovoj dataciji ide u prilog i izvedba njezine iznimno vrijedne originalne rezbarene *cassetta* rame u Sansovinovu stilu s manirističkom i baroknom dekoracijom.⁶³

Jedna od otuđenih umjetnina (ulje na platnu, 64,5 x 51 cm) koja je pripadala Livijevoj rimskoj kolekciji portret je kralja Poljske i velikog vojvode Litve Ivana (Jana) III. Sobjeskog (1629. – 1696.).⁶⁴ Jan Sobjeski prikazan je ispred tamne, neutralne pozadine u tričetvrt profilu okrenut udesno. Korpulentne figure, prikazan je u oklopu, kao i na većini njegovih portreta. Niz grubo, ali odlučno lice, podignutih obrva i povinutih brkova, pada crna duga kosa. Ovo je jedan od rijetkih njegovih prikaza s dužom kosom, bez kuštrave „lonac-frizure“. Portret je spomenut i u Livijevu inventaru iz 1713. godine kao: *Anonymous: Ritratto di Giovanni Ré di Polonia, olio su tela, »buona maniera«, 3 x 2,5 palmi (oko 67 x 56 cm)*.⁶⁵

Osim vladarskih portreta, osobitu pozornost s popisa otuđenih slika plijeni *Vitez s crvenim čarapama* (ulje na platnu, 193 x 106,5 cm).⁶⁶ Budući da se radi o portretu koji je prikazan u cijeloj figuri, zasigurno je riječ o osobi koja je vezana uz obitelj Odescalchi. Portret bi mogao prikazivati Livijeva oca Karla Odescalchija (1607. – 1673.).⁶⁷ Iločki portret upravo karakterizira kasna faza španjolskog utjecaja, koja će se ubrzo nakon toga promijeniti pod djelovanjem slikara Jacoba Ferdinanda Voeta u Lombardiji, posredovanjem Livija Odescal-

⁶¹ Grafika se nalazi u Akademiji Carrara – Muzej u Bergamu. *Adorazione dei Magi, Caliani Paolo detto Veronese; Sacchi Carlo. Scheda completa SIRBeC*, URL: <http://www.lombardianebenculturali.it/stampe/schede-complete> (27. 7. 2014.).

⁶² *The National Gallery. Veronese: Magnificence in Renaissance Venice*, URL: <http://www.nationalgallery.org.uk/whats-on/exhibitions/veronese-magnificence-in-renaissance-venice> (27. 7. 2014.).

⁶³ Najcer Sabljak, *Likovna baština*, 100 – 101.

⁶⁴ MGI, inv. br. S-15. Spominje se na popisu *iločke zbirke* iz 1944. pod br. 95. Nalazi se na popisu otuđenih umjetnina na stranicama MUP-a, pod br. 1. Popis *iločke zbirke* iz 1944. Arhiv MGI. *MUP. Pretraživanje umjetnina, Ilok*, URL: <http://www.mup.hr/> (13. 2. 2014.).

⁶⁵ *Item 1008 from Archival Inventory I-629 (Odescalchi). Inventar principe Livio Odescalchi, Roma 1713.-1714.*, URL: <http://piprod.getty.edu> (22. 3. 2014.).

⁶⁶ MGI, inv. br. S-7. Nalazi se na popisu otuđenih umjetnina na stranicama MUP-a, pod br. 20. Na popisu *iločke zbirke* iz 1886. godine pod brojem 33 – *Karlo Odescalchi, otac Livija I.*, a na popisu *iločke zbirke* iz 1944. pod brojem 11 – *Španjolski grande*.

⁶⁷ Najcer Sabljak, *Likovna baština*, 103.

chija. Portret je zasigurno izradio neutvrđeni lombardijski slikar oko 1670. do 1680. godine u duhu španjolskih plemićkih portreta.⁶⁸

Lik na portretu *Viteza u crvenoj dolami* (ulje na platnu, 118,5 x 89,5 cm) prema portretnim karakteristikama identificiran je kao Žigmund Báthory (1572. – 1613.),⁶⁹ koji je od 1581. do 1602. godine bio vojvoda Erdelja i nećak Stjepana Báthoryja (1533. – 1586.), vojvode Erdelja, od 1576. do 1586. kralja Poljske i velikog kneza Litve. On je pozvao isusovca Luigija Odescalchija (†1590.), poznatog profesora retorike, filozofije i matematike u Rimu, na svoj dvor da bude učitelj nećaku Žigmundu. Luigi Odescalchi prvi je iz ove obitelji koji je djelovao u Poljskoj, s kojom Odescalchijevi ostaju tradicionalno vezani.⁷⁰ Portret možemo datirati u sredinu 17. stoljeća, a izrađen je u duhu baroknih reprezentativnih plemićkih portreta. Prema datacijama ovih slika koje prikazuju Livijeve suvremenike ili osobe značajne za uspon obitelji Odescalchi, možemo s velikom vjerojatnošću tvrditi da su izvorno pripadale Livijevoj rimskoj zbirci, a kasnije bile prenesene u iločki dvorac. No, tek će njihov eventualni pronalazak i povratak u Ilok omogućiti detaljniju analizu i potvrdu ove tvrdnje.

Tragovi Livijeve zbirke u Zagrebu – Marattine slike u Strossmayerovoj galeriji starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Osim umjetnina u iločkom dvorcu obitelji Odescalchi, još se dvije umjetnine u Hrvatskoj mogu direktno povezati sa zbirkom Livija Odescalchija u Rimu, a nalaze se u Strossmayerovoj galeriji starih majstora HAZU. Riječ je o slikama pripisanim Carlu Maratti i njegovim pomoćnicima, nastalim na temelju Rafaelovih fresaka iz vatikanskih Stanzi, koje je papa Inocent XI. dao kopirati.⁷¹ Jedan od članova obitelji Odescalchi, Baltazar III. (1844. – 1909.), poklonio je slike Zagrebu i hrvatskoj naciji u donaciji biskupu Strossmayeru,

⁶⁸ Sličan portret prikazuje *Giulija Cesarea Secco d' Aragona*, oko 1680., ulje na platnu, 219 x 130 cm, Quadraria dell' Ospedale Maggiore, Milano. Cinzia Cremonini, "Il mondo aristocratico e feudale nella Milano spagnola", u: *Grandezza e Splendori della Lombardia spagnola, 1535 – 1701*, ur. Claudio Nasso, Serena Parini, (Milano, 2002.), 62.

⁶⁹ MGI, inv. br. S–9. Nalazi se na popisu otuđenih umjetnina na stranicama MUP-a, pod br. 12. Na popisu *iločke zbirke* iz 1886. pod br. 45 – *jedna uljana slika predstavlja jednog Ugrina*, a na popisu *iločke zbirke* iz 1944. pod brojem 110 – *ugarski magnat grof Andrasy*.

⁷⁰ Carlo S. J. Miccinelli, *Il beato Innocenzo XI. cenni biografici*, Tipografia poligotta Vaticana, Città del Vaticano, 1956., 17.

⁷¹ Zanimljivo je primijetiti da se u dostupnim povijesnim izvorima nastalim prigodom prijenosa umjetnina iz Rima u Zagreb nigdje izričekom ne spominje autor ovih slika. Prvi put Carla Marattu kao autora spominje Franjo Rački, 1891. godine, u katalogu stalnog postava Galerije, a kasnije je ta atribucija nastavljena i u sljedećim popisima i tekstovima Nikole Mašića i Milivoja Šrepla iz 1895.; Josipa Brunšmida iz 1911. i 1917.; Petra Knolla iz 1922.

odnosno ondašnjoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu (danas HAZU).⁷² Slike su u Zagreb stigle 1888. godine, na trošak kneza Odescalchija, a zbog izvanrednih dimenzija (svaka 4,47 x 7,94 m) nisu smještene u sobe s ostalim umjetninama, nego na sjevernu i južnu stranu Galerijina predvorja.⁷³ Slike su u arkadama Akademijine palače bile izložene do 1956., kada je odlučeno da se maknu iz stalnoga postava. Namotane su na bubanj, licem na vanjskoj strani, omotane valovitom ljepenkom i povezane. Kako slike otada nisu izlagane, postupno je na njihovo postojanje padao zaborav ne samo šire publike nego i struke, iako je riječ o vrijednim umjetničkim djelima i umjetninama neuobičajeno velikih dimenzija, koje su 2013. godine prenesene u Hrvatski restauratorski zavod radi obnove.⁷⁴ Originalne freske Rafaela Santija u Vatikanu smatraju se vrhuncem visokorenesansnog slikarstva.⁷⁵ Na freski *Parnas*, smještenoj iznad prozorskog otvora u *Stanzi della Segnatura*, izveden je niz likova, prikaza osoba vezanih uz umjetnost, a posebice pjesništvo.⁷⁶ U središtu je prikazan bog Apolon s violom, okružen s devet muza, devet antičkih i devet renesansnih pjesnika (npr. Homer, Vergilije, pjesnikinja Sapfa, Pindar, Horacije, Dante, Petrarca, Boccaccio). Lijevo je prikaz Aleksandra Makedonskog koji u škrinju polaže Homerove knjige, a desno prikaz cara Augusta koji sprječava spaljivanje Vergilijeve *Eneide*.

Slika *Papa Lav I. Veliki i Atila* nastala je za vatikansku *Stanzu di Eliodoro*, oslikana je kompletna površina ispod svodnog luka do razine otvora za vrata, što freski daje polukružni format. Scena se referira na povijesni susret pape i osvajača Atila na rijeci Mincio pokraj Mantove 452. godine, no na

⁷² Matija Pavić, Milko Cepelić, *Biskup Josip Juraj Strossmayer*, (Đakovo, 1994.), reprint iz 1900., 690.; Ferdo Šišić, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. III, (Zagreb, 1930.), 364 – 365., Arhiv HAZU, *Spis XI A / Odes. Balt.*; Šišić, *Korespondencija*, knj. IV, (Zagreb, 1930.), 23 – 49. Danas su ove umjetnine inventirane pod rednim brojevima SG-1 i SG-2.

⁷³ Šišić, *Korespondencija*, knj. IV, 23 – 49. Danas su ove umjetnine inventirane pod rednim brojevima SG-1 i SG-2., *Strossmayerova galerija*, Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt, III, Zagreb, 1888., 71 – 72; Franjo Rački, “Kopije Rafaelovih slika u Strossmayerovoj akademijskoj galeriji”, *Vienac*, 13 (1889.), 200 – 204., Arhiv Strossmayerove galerije HAZU, *Zapisnik o namotavanju na bubanj dviju kopija u atriju Jugoslavenske akademije*, Zagreb, 5. svibnja 1956.

⁷⁴ O postojanju ovih slika i važnosti donacije u svjetlu *iločke zbirke* obitelji Odescalchi pisala je Jasminka Najcer Sabljak, a o slikama Janja Čulig. Janja Čulig, *Djela rimskih slikara XVII. stoljeća u zbirci Strossmayerove galerije starih majstora u Zagrebu*, neobjavljeni diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2011. Najcer Sabljak, *Likovna baština*, 77 – 90.

⁷⁵ Literatura o ovoj temi vrlo je bogata. Od novijih izdanja vidi npr. James Beck, *Raphael: The Stanza della Segnatura*, (New York, 1993.); Christiane L. Joost-Gaugier, *Raphael's Stanza della Segnatura: Meaning and Invention*, (Cambridge, 2002.)

⁷⁶ Iserpan opis može se konzultirati u nizu izvora. Vidi npr. Luitpold Dussler, *Raphael: A Critical Catalogue of his Pictures, Wall-Paintings and Tapestries*, (London–New York, 1971.), 74 – 75.

slici je ovaj prizor smješten u suvremeni Rim, što je vidljivo na pozadinskim prizorima (koloseum i akvadukt).⁷⁷ Prizorom susreta dominiraju dvije suprotstavljene skupine likova. Lijevo je mirna i dostojanstvena grupa crkvenih velikodostojnika koja na konjima prilazi Hunima, a u grupi se ističe lik samoga pape. S desne je strane u vrlo dramatičnoj skupini Huna u metežu središnji lik Atile, koji je ustuknuo pred prizorom lebdećih likova svetih Petra i Pavla, nebeskih zaštitnika Crkve, s isukanim mačevima. Ispod fresko-scena, kao i u cijeloj *Stanzi*, također su izvedene *grisailles*-scene, koje se pripisuju Rafaelu ili njegovim učenicima.

Dok su predložak i teme doniranih slika potpuno jasni, njihove su atribucije i datacije još uvijek prijeporne. Potvrdu dosadašnjeg stava o autorstvu slikara Carla Maratte pronalazimo ponajviše u činjenici da mu je upravo papa Inocent XI. povjerio brigu nad Rafaelovim *Stanzama*, njihovu zaštitu i restauraciju oštećenja. On je najvjerojatnije sa svojim pomoćnicima oko 1702./03. počeo ozbiljniji rad na restauraciji fresaka i ponovnom doslikavanju teško oštećenih segmenata originala.⁷⁸ Postavlja se i pitanje jesu li ove velike kompozicije možda poslužile kao predlošci za restauriranje originala, koje je prije početka radova moralo „odobriti“ određeno tijelo unutar Vatikana, no tek će detaljnija istraživanja moći dati odgovore na ova pitanja. Veza Maratte, kao jednog od najznačajnijih rimskih baroknih umjetnika, i Livija Odescalchija već je elaborirana u knjizi *Likovna baština kneževa Odescalchi – od Lombardije i Rima do Iloka*.⁷⁹ Carlo Maratta bio je *dvorski* slikar Livija Odescalchija, angažiran za važne narudžbe, a Livije i on bili su povezani i kroz članstvo u akademijama. Livije je bio počasni član Akademije sv. Luke, čiji je *princeps* Carlo Maratta, a Maratta (zajedno sa svojom kćeri Faustinom) član je Akademije *Arcadia*, čiji je pokrovitelj Livije Odescalchi i koja će se sastajati u njegovoj vili i vrtu na Via Flaminia, izvan Porte del Popolo.⁸⁰ Nakon smrti kraljice Kristine Švedske i pape Inocenta XI. Livije Odescalchi postao je jedan od najvećih mecena umjetnika u Rimu te iznimno utjecajna osoba u Vatikanu. Upravo ti argumenti idu u prilog pretpostavci da je Marattin rad na restauraciji Rafaelovih fresaka podržavao i pratio Livije Odescalchi, koji je imao priliku, ali i financijsku mogućnost, nabaviti dvije Marattine velike kopije Rafaelovih djela iz *Stanzi*.

Zasad se provenijencija slika iz zagrebačke Galerije ne može pouzdano vezati uz zbirku Livija Odescalchija, no sve upućuje na to da je ovako raskoš-

⁷⁷ Dussler, *Raphael*, 81 – 82.

⁷⁸ Bartolomeo Urbani, “Memorie di Carlo Maratti“, u: Giovanni Pietro Bellori, *Vite dei pittori, scultori ed architetti moderni*, sv. 3., (Pisa, 1821.), 223.

⁷⁹ Najcer Sabljak, *Likovna baština*, 31; 39.

⁸⁰ Lee Vernon, *Studies of the eighteenth century in Italy: The Arcadian Academy*, (London, 1880.), 7 – 64.

ne kopije Rafaelovih originala mogao naručiti upravo Livije pa su umjetnine s vremenom završile u kolekciji njegovih nasljednika. Indikativno je da postoji i izražen Livijev afinitet prema temama koje obrađuje Rafael. Naime, već je u postavu skulptura iz nekadašnje zbirke kraljice Kristine Švedske Livije posebno naglasio temu *Parnasa*. U jednom od izložbenih salona u prizemlju palače *Chigi-Odescalchi*, zvanom *Stanza della Muse*, nalazilo se osam antičkih skulptura sjedećih muza i skulptura Apolona (recentni rad kipara Francesca Marije Nocchierija). Smatra se da je taj postav slijedio način izlaganja skulptura još u Kristininoj palači *Riario*, što je Liviju bilo poznato iz osobnih posjeta tomu prostoru.⁸¹

Uz činjenicu da je upravo Inocent XI. pokrenuo restauraciju Rafaelovih *Stanzi*, u slici *Papa Lav I. i Atila*, gdje papa zadržava najezdu barbara i sprječava pustošenje Rima, Livije je zasigurno vidio tematsku usporedbu s papom Inocentom XI. koji je spriječio prodor Osmanlija i islama u kršćansku Europu. S druge strane, poznat je Livijev afinitet prema renesansnom slikarstvu i posebice Rafaelovim djelima, kojih je u svojoj zbirci imao čak tridesetak. U inventaru njegove kolekcije iz 1713. godine nalazi se i dvadesetak djela pripisanih Maratti.⁸² No, ni jedno od njih ne može se po naslovu identificirati kao kopija Rafaelovih fresaka, a slike takvoga naslova nisu pronađene ni u ostatku popisa. Međutim, potrebno je naglasiti da taj inventar obuhvaća samo djela u palači na Trgu svetih apostola, ali ne i djela iz ostalih njegovih palača u Rimu i izvan njega.⁸³

Zaključno

U prostoru iločkog dvorca od 18. stoljeća pa sve do Drugoga svjetskog rata, akumulirala se umjetnička zbirka posebnih vrijednosti, s djelima nastalim u rasponu od 16. do 20. stoljeća. Zbirka kneževske obitelji Odescalchi došla je iz Rima na prostor krajnjega istoka današnje Hrvatske tijekom dugog razdoblja u kojem je obitelj Odescalchi upravljala iločkim vlastelinstvom. Od devedesetak umjetničkih djela sačuvanih iz bogate zbirke, kao i od dvade-

⁸¹ Walker, "The sculpture", 194.

⁸² *Getty Archival Inventory I-629*, URL: <http://piprod.getty.edu>. (22. 3. 2014.); *Inventar principe Livio Odescalchi, Roma 1713.-1714. The Getty Provenance Index – Databases*, URL: <http://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb> (1. 2. 2014.).

⁸³ Likovna baština kneževa Odescalchi u Hrvatskoj (MGI, MLU, SG HAZU) zahtijeva primjerenu prezentaciju na izložbi koja bi preko originala, faksimilnih kopija i multimedije predstavila ovu reprezentativnu nacionalnu baštinu. Izložba bi trebala biti nastavak izložbeno-izdavačkog projekta *Skriveno blago europskog plemstva* (započetog u MLU izložbom *Likovna baština obitelji Pejačević*, potom knjigom *Likovna baština kneževa Odescalchi – od Lombardije i Rima do Iloka*), kojem je cilj predstaviti plemićke umjetničke zbirke istočne Hrvatske.

setak djela otuđenih nakon Domovinskog rata, nekoliko ih se ističe svojom umjetničkom kvalitetom i možemo sa sigurnošću tvrditi kako su bila dio kolekcije kneza Livija Odescalchija. On je bio jedan od najpoznatijih talijanskih i europskih kolekcionara i mecena svoga vremena. Umjetnine iz njegove kolekcije danas su raspršene u nizu poznatih svjetskih muzeja (npr. u Haarlemu, Leipzigu, Madridu, New Yorku, Parizu, Petrogradu, Rimu), a istraživanjem baštine obitelji Odescalchi utvrdili smo njihovo postojanje i u hrvatskim muzejima. Livije je u svojoj kolekciji najvjerojatnije posjedovao i kopije Rafaelovih djela iz vatikanskih *Stanzi*, iznimnih dimenzija, pripisanih talijanskom slikaru Carlu Maratti. Djela je u svjetlu mecenatskih i filantropskih nastojanja kasnije donirao Baltazar Odescalchi zagrebačkoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti (danas HAZU), odnosno „hrvatskoj naciji, ponajprije gradu Zagrebu“, posredovanjem biskupa Strossmayera. Obitelj Odescalchi bila je svjesna kulturnog utjecaja i vrijednosti svojih zbirki, koje su bile djelomice i otvorene za javnost, kao što je npr. Livijev muzejski prostor u palači *Odescalchi* u Rimu, uređenje muzejske zbirke u zamku *Bracciano*, što je u skladu s talijanskom kulturnom tradicijom i posebice osjećajem za javno dobro koje je obitelj Odescalchi njegovala u Italiji kao i u svom iločkom dvorcu. Sva djela iz zbirki obitelji Odescalchi danas u Hrvatskoj, od kojih su zasigurno najvrjednija i najznačajnija upravo djela iz zbirke Livija Odescalchija, možemo sagledavati kao svojevrsni *kulturni transfer* s područja Italije prema istoku Hrvatske, koji nikada prije nije imao neposredniji doticaj s talijanskim umjetničkim utjecajem jer to područje tradicionalno gravitira srednjoeuropskom kulturnom prostoru.

1. Carlo Fontana, *Nadgrobnni spomenik kraljice Kristine Švedske*, crkva sv. Petra u Rimu, 1702.
(fotografija Zoran Leskovac)

2. Pierre-Étienne Monnot, *Nadgrobni spomenik pape Inocenta XI.*, crkva sv. Petra u Rimu
(fotografija Zoran Leskovic)

3. Mauzolej obitelji Odescalchi, kapela sv. Antuna Padovanskog, crkva Santi Apostoli u Rimu (fotografija Zoran Leskovac)

3a. Mauzolej obitelji Odescalchi – detalj
(fotografija Zoran Leskovac)

4. Pierre-Étienne Monnot, *Livije knez Odescalchi*, oko 1700., kararski mramor, Muzej grada Iloka (fotografija Daniel Zec)

5. Neutvrđeni kipar, *Papa Inocent XI.*, oko 1688., kararski mramor, Muzej likovnih umjetnosti, Osijek (fotografija Domagoj Topić)

6. Domenico Guidi, *Papa Innocent XI.*, oko 1689., kararski mramor, Muzej grada Iloka (fotografija Daniel Zec)

7. Karl Gustav Amling, *Portret vojvode Livija Odescalchija između personifikacija Slave, Vrlina i Genija Umjetnosti*, 1702., bakropis, Muzej grada Iloka (fotografija Domagoj Topić)

Summary

TRACING THE COLLECTION OF DUKE LIVIO ODESCALCHI – FROM ROME TO ILOK AND ZAGREB

Duke Livio Odescalchi was the nephew of Pope Innocent XI and was known as a patron, collector and art lover who owned one of the most valuable art collections in Rome in the late 16th and the early 17th century. One of the models for his collection was the celebrated collection of Christina, Queen of Sweden; after her death certain parts of the collection came into the possession of Livio. The place where his collection was kept, today in the possession of his heirs, was the palace in the Apostles' Square in Rome. Over the centuries parts of the collection ended up in eminent world museums and some works were brought to Ilok Castle, the seat of the Syrmian estate of the Odescalchi family. After World War II a great number of art objects disappeared from the castle, only a small part of the art treasures is still in existence. Noticeable are ceiling tondo *Creation of Angels* of Lazzaro Baldi and the bust of Livio, the work of the sculptor Pierre-Étienne Monnot. Thanks to the efforts of Bishop Josip Juraj Strossmayer, two big canvases of the painter Carlo Maratta from Livio's collection ended up in Zagreb. The works of Livio Odescalchi's prestigious collection enhanced the Croatian cultural heritage due to the direct transfer of some of the major achievements of the Roman Baroque art.

Key words: Livio Odescalchi, art collection, Rome, Ilok

(Translated by *Mica Orban Kljajić*)